

Contacte i contrast de llengües i dialectes

Joan Veny

PUV

CONTACTE I CONTRAST
DE LENGÜES I DIALECTES

CONTACTE I CONTRAST
DE LLENGÜES I DIALECTES

Joan Veny

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

2006

BIBLIOTECA
LINGÜÍSTICA CATALANA

30

Direcció

Antoni Ferrando Francés
Ángel López García

Comitè científic

Germà Colón (Universitat de Basilea, Suïssa)
Joseph Gulsoy (Universitat de Toronto, Canadà)
Philip Rasico (Universitat de Vanderbilt, Estats Units d'Amèrica)
Beatrice Schmid (Universitat de Basilea, Suïssa)
Max W. Wheeler (Universitat de Sussex, Gran Bretanya)
Curt Wittlin (Universitat de Saskatchewan, Canadà)

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Joan Veny i Clar, 2006

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2006

Producció editorial: Maite Simon

Maquetació i disseny interior: Inmaculada Mesa

Correcció: Elvira Iñigo

Coberta

Disseny: Maite Simon

Tractament gràfic: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 84-370-6300-0

Dipòsit legal: V-1182-2006

Impressió: Guada Impressors, SL

*Per a Antoni M. Badia Margarit i Maria Cardús,
tot mirant, des de la nau de la vida,
el deixant d'una vella amistat*

ÍNDIX

Presentació	11
I. CATALÀ-CASTELLÀ.....	15
1. Sobre la interferència català-castellà.....	19
2. Fortuna del fonema /x/ en català: visió històrica de la «queada»	33
3. La importació del fonema /x/ en català.....	61
4. Sobre les equivalències cast. /x/ = cast. /ʎ/.....	77
II. CATALÀ-ASTURIÀ.....	91
5. Ieisme històric i tractament de /x/ en asturià i català	95
III. CATALÀ-GALLEC.....	113
6. Gallec i català. Relacions i paral·lelismes lingüístics	117
IV. CATALÀ-ARAGONÈS.....	129
7. Sobre el valencià <i>gemecar</i> ‘gemegar’	133
V. CATALÀ-OCCITÀ	145
8. Sobre els occitanismes del rossellonès.....	149
9. La interferència occitana en l’obra epidemiològica d’Antoni Girauld (1587)	189
VI. CATALÀ PENINSULAR-MALLORQUÍ	205
10. Dialectologia contrastiva.....	209
MAPES	225
BIBLIOGRAFIA	235
ÍNDIX DE MOTS.....	255

PRESENTACIÓ

Una llengua no viu isolada. Des de les àrees d'adstrat s'operen transferències humanes, conseqüència d'una emigració o bé d'una conquesta amb la seva ulterior colonització. És un –entre altres– dels factors de renovació del seu sistema lingüístic. La llengua arribada pot empeltar alguns dels seus elements a la llengua receptora a causa del seu *contacte*. Una part d'aquest llibre es dedica al contacte del català amb altres llengües (castellà, aragonès, occità). En la secció I s'ofereix una visió general de la interferència amb el castellà (1), seguida d'estudis monogràfics sobre l'adopció, i sobretot adaptació, del fonema castellà /x/ en català i els seus dialectes (2 i 3), així com un altre treball sobre les equivalències amb el fonema /k/ en català (4). La secció IV presenta una introducció sobre la importància de la presència aragonesa al Regne de València i les seves recialles lingüístiques, confoses algun temps amb imaginàries traces mosaràbigues; n'és una il·lustració el treball sobre el valencià *gemecar* (7), que es revela tributari de l'aragonès arribat amb els colonitzadors. La secció V conté dos treballs relacionats amb l'occità: un (8) s'ocupa dels occitanismes instal·lats en el rossellonès, absents generalment de la resta del domini i que confereixen fesomia pròpia a aquest dialecte; l'altre (9) analitza aspectes de la interferència occitana en l'obra del metge occità A. Girauld, on es detecten occitanismes integrats en el sistema al costat d'altres de caràcter individual.

Però no s'ha de desconèixer una altra estratègia d'estudi, el *contrast*, és a dir, la comparació de llengües diferents, en el nostre cas les romàniques, o de dialectes d'una mateixa llengua, sense contigüitat geogràfica, comparació que posa en relleu les coincidències i discrepàncies de dues entitats lingüístiques amb resultats importants per a la lingüística general i la lingüística històrica. En el llibre present, aquesta segona vessant afecta el contrast del català amb altres llengües i dialectes (II i VI). En el primer cas es comparen els processos d'adaptació del fonema castellà /x/ i el tractament de la iodització en català i asturià (5) així com els paral·lismes entre gallec i català, dels quals es desprenen ensenyaments per

a la història de la nostra llengua. En el cas dels dialectes (10), el coteig d'un text gironí del segle XIX adaptat al mallorquí coetàniament ofereix –crec– un exemple interessant de dialectologia contrastiva.

Tractant-se d'estudis apareguts en publicacions i en èpoques diverses i sobre temes connexos, ha estat inevitable la reiteració de certs punts, que he procurat reduir al mínim, tot admetent la utilitat pedagògica d'algunes insistències.

Els articles han estat objecte d'esmenes i addicions. He unificat la transcripció fonètica segons l'Alfabet Fonètic Internacional, he respectat el sistema de citacions segons cada article i he afegit dos mapes (1 i 3).

Que el lector em permeti cloure aquest prefaci amb gratituds. A Antoni Ferrando i Ángel López per acollir aquest llibre dins la prestigiosa col·lecció de la Universitat de València; a Elvira Iñigo, per la seva acurada labor traductora i l'escrupolosa faena correctora; a Maite Simon, per la seva diligència en la coordinació de tot el procés editorial; a Emili Casanova i Joan Anton Rabella, per unes recerques bibliogràfiques; a Joan Ramon Veny-Mesquida, M. Pilar Perea i Montserrat Adam, que en més d'una ocasió han evitat que naufragués per les aigües, sovint procel·loses, de la informàtica.

ABREVIATURES

<i>a.</i>	= any	<i>gall.</i>	= gallec
<i>ant.</i>	= antic	<i>it.</i>	= italià
<i>ap.</i>	= apud	<i>ll.</i>	= llatí
<i>arag.</i>	= aragonès	<i>m.</i>	= mapa
<i>ast.</i>	= asturià	<i>mod.</i>	= modern
<i>cast.</i>	= castellà	<i>n.</i>	= nota
<i>cat.</i>	= català	<i>occ.</i>	= occità
<i>cat. col.</i>	= català col·loquial	<i>p.</i>	= pàgina
<i>cat. norm.</i>	= català normatiu	<i>port.</i>	= portuguès
<i>cf.</i>	= confert	<i>pp.</i>	= pàgines
<i>doc.</i>	= document, documentació	<i>ross.</i>	= rossellonès
<i>et al.</i>	= et alii [i altres autors]	<i>s. v.</i>	= sub voce
<i>fr.</i>	= francès	<i>V.</i>	= vide

SIGNES FONÈTICS UTILITZATS

- ə vocal neutra de *pare* o del mall. *ceba*
- e vocal tancada de *fet*
- ɛ vocal oberta de *cel*
- j aproximant dorsopalatal sonora de *veiem*, *caire* o *funció*
- w aproximant bilabiodorsovelar sonora de *veuen*, *riu* o *quatre*
- ʎ palatal lateral sonora de *gall*
- ʃ palatal fricativa sorda de *caixa*
- tʃ palatal africada sorda de *borratxo*
- ʒ palatal fricativa sonora de *jeure*
- dʒ palatal africada sonora de *viatge*
- x fricativa dorsovelar sorda del cast. *jamón*
- h velar aspirada de l'asturià *huera*
- θ fricativa interdental sorda del cast. *zorro*

I. CATALÀ-CASTELLÀ

La interferència amb el castellà és objecte d'estudi en els quatre articles (1-4) que segueixen. En l'1, després d'una presentació dels factors polítics i socials que l'han propiciada, analitzo casos d'interferència segons el grau d'implantació, l'àrea temàtica, el nivell generacional, l'àrea geogràfica i l'època, i considero l'actitud de la normativa respecte dels elements interferits, així com una certa propensió al purisme, amb els conseqüents excessos.

En els articles 2-4 estudio amb certa profunditat i amb una dimensió històrica i geolingüística, com no s'havia fet fins ara, el tractament en català del fonema castellà /x/, inexistent en la nostra llengua: la seva adaptació en /k/ entre els monolingües i la seva adaptació en /ʃ/, en /z/ o, eventualment, en /g/ entre bilingües i d'acord amb uns paràmetres de correspondències; exemplifico també, en sentit invers català → castellà, l'adaptació del fonema /z/ de mots del substrat català incorporats al murcià d'Oriola.

En l'article 4 m'ocupo de l'equivalència cast. /x/ = cat. /k/ per tal de discernir els casos d'aragonesisme (*carcallada*), de continuïtat d'àrea lingüística (*navalla*) o d'adaptació en virtut d'un joc de correspondències entre les dues llengües (*estropall*).

SOBRE LA INTERFERÈNCIA CATALÀ-CASTELLÀ

1. *Introducció*

El contacte del català amb el castellà coneix una tradició de segles. L'enamoriscament comença el s. XVI i tindrà més tard aparences de festeig que es prolongarà, com deia Milà (1881, *ap.* Almirall 1997: 68), amb un vincle «indissoluble». Hi ha diverses circumstàncies que contribueixen a aquesta relació: la puixança econòmica, política i militar de Castella, la seua frondosa expansió a ultramar, el floriment d'una literatura brillant, la desaparició de la cort de Barcelona, els avantatges de les edicions en castellà, la presència d'ordes religiosos castellanitzats, etc. Així, Boscà escriu la seua obra poètica en castellà (1543), el valencià Beuter tradueix i refon en castellà la primera part de la seua història de València (1546) i ja redacta en aquesta llengua la segona part de la dita obra (1550), i el balear Binimelis tradueix al castellà la seua *Història general del Regne de Mallorca* (abans de 1612) (GEC).

Després de la Guerra de Successió (1705-1714), arran de la victòria de Felip V, Catalunya, València i Balears veuen abolides les seues institucions i l'oficialitat de la seua llengua. La repressió s'hi accentua amb la cèdula reial d'Aranjuez (1768), de Carles III, amb imposició del castellà als jutjats, l'ensenyament i la cúria diocesana. Altres ordres i decrets concreten l'exclusivisme del castellà: ús d'aquesta llengua (o del llatí) entre els escolapis «sota pena de pa i aigua» (1755), obligatorietat d'escriure els llibres del Gremi de Vara de València en castellà (1764) així com els llibres

Traducció al català de l'article «Sobre la interferencia catalán-castellano» publicat a *Romanische Sprachwissenschaft. Festschrift für Christian Schmitt zum 60. Geburtstag*, edició a cura d'Alberto Gil, Dietmar Osthus i Claudia Polzin-Haumann, Frankfurt-Berna-Brussel·les-Nova York-Oxford-Viena, 2004, pp. 339-354.

de comptabilitat (1772), que la Universitat de Cervera no publiqui llibres didàctics en català (1773), que l'ensenyament siga en castellà i d'acord amb les normes de l'Acadèmia Espanyola (1780) (Ferrer Gironés, 1985).

Cal dir que els decrets que conculcaven el dret a la llengua pròpia sovint no s'aplicaven, especialment a les àrees rurals, i que el coneixement de la llengua sobrevinguda va ser patrimoni d'una elit (polítics, escriptors, nobles, una part de la burgesia), que de vegades amb prou feines sabia emprar-la; el poble, en canvi, a causa de l'alt analfabetisme, hi tenia escassa familiaritat: un menorquí afirmava que el castellà, per a ell, era «grego» (grec) (López Casanova, 1982) i a Mallorca, en el període constitucional (1821), el rector d'una parròquia en compte de resumir o traduir al català la pastoral enviada pel bisbe, en la qual defensava que la Constitució no s'oposava als principis religiosos, la va llegir en castellà, conscient que els fidels no l'entendrien (Font, 1995). De fet, doncs, l'ús social del castellà era molt limitat, un «idioma tan extranjero en Mallorca como en nuestra Cataluña, cuyos pueblos, tanto el de la isla como el de nuestro Principado, son tan refractarios a hablarlo que puede asegurarse no se logrará nunca que lo admitan para sustituirlo al suyo propio» (Capella, 1889, *ap. Anguera*, 2004: 83, n. 5). A l'interior del Principat els factors afavoridors de la llengua sobrevinguda completaven decrets oficials: la presència de tropes de Castella, l'aparició de periòdics de la classe obrera en castellà a Barcelona (1842, 1864, 1866), el desig de la burgesia de donar-se to i de proveir-se d'un servei domèstic que parlés la seva llengua als fills, la promoció a un ascens social, el rebuig per part d'algun diari a acceptar anuncis en català o el col·laboracionisme d'alguns sectors de l'església, traduït en la publicació de catecismes en castellà. Afegim-hi encara dificultats per escriure epitafis en català (1838), crítica als rètols dels carrers en català i els que apareixien en castellà titllats de «oprobio de la buena ortografía española» (1836), vergonya d'alguns de ser sorpresos parlant català («alguns ... se avergonyeixen de que se les sorprengue parlant en català, com un criminal a qui atrapan en lo acte» (Rubió, 1841, *ap. Kailuweit*, 2003: 477); entre intel·lectuals i en reunions científiques el català, de tota manera, era escassament usat: Milà deia: «hemos hablado en catalán y nadie ha reído» (cf. per tot això Anguera, *passim*, i Kailuweit, *passim*). Així, anava consolidant-se la dicotomia que equiparava el català a la llengua parlada i el castellà a la llengua escrita. Fins i tot, a principis del s. XIX, quan es parlava de traduir al català el Codi napoleònic, la comissió s'hi va oposar perquè a quin català—deia—s'havia de traduir, el del Camp de Tarragona, el de la Plana de Vic o el de la comarca d'Urgell? Una mostra del caos lingüístic que el col·lapse de la tradició havia causat (Marcet, 1987: II, 27-28).

A les àrees rurals era diferent. Un secretari de l'ajuntament de Campos (Mallorca) va ser expulsat per no saber recollir els acords de les reunions del consistori que es feien en el català de l'Illa (Veny, 1998: 58).

A l'empara del romanticisme sorgeix la *Renaixença*, que comporta la recuperació lingüística i literària del català, l'aparició de premsa i revistes, el naixement d'inquietuds regionalistes, l'edició de gramàtiques i diccionaris, etc. Però els greuges a la llengua pròpia no cessaven, com la imposició del càstig de l'anell als alumnes sorpresos parlant en català de Mallorca (1837), l'obligació d'estendre les escriptures públiques en castellà (1862) o la prohibició de representar peces teatrals redactades exclusivament «en cualquiera de los dialectos de las provincias de España» (1867) (Ferrer Gironés, 1985).

A principis del s. xx, la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i de la seua Secció Filològica (1911) marca l'inici d'una època brillant per a la llengua i la cultura catalanes, amb la solució definitiva del problema ortogràfic (1913) i les propostes d'una codificació gramatical (1918) i lèxica (1932), amb P. Fabra com a artífex principal; una proposta que uneix la síntesi dialectal amb la indiscutible unitat lingüística i que arracona definitivament el desconcert ortogràfic del segle anterior. S'inicien els treballs del *Diccionari català-valencià-balear* (conclòs el 1962), s'enceta una col·lecció d'autors antics i una altra de traduccions dels clàssics grecs i llatins, augmenta la producció literària, etc. El català era al mateix temps llengua col·loquial i llengua de cultura. La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) constituirà novament un fre a aquestes manifestacions de rehabilitació i il·lustració de la llengua autòctona ja que intenta reduir-ne l'ús a àmbits més aviat folklòrics.

El triomf del franquisme va comportar l'abolició de l'Estatut d'Autonomia i la conculcació de drets anteriors, com el de la llengua pròpia, que és bandejada de l'escola, la justícia, els mitjans de comunicació, etc. (vegeu Badia, 1973; Marcet, 1987: II, 172-184; Ferrer Gironés, 1985: 177-201) Durant aquells quaranta anys, va continuar l'ús social del català entre la gent del país, però, sense escolarització ni canals mediàtics, li faltava l'ús formal, practicat només per grups de militants i autodidactes; el bilingüisme era general. D'altra banda, l'impacte massiu de la immigració va provocar un alt percentatge de castellanoparlants que, mancats de mitjans per al coneixement de la llengua del país de recepció, van continuar en la majoria monolingües, al revés dels que, en un nombre menor, havien arribat abans de la guerra civil i «sentien» Catalunya en el seu entorn (recordem les etapes d'autogovern: 1914-1925; 1932-1939).

L'adveniment de la democràcia ha comportat la recuperació de les institucions i de l'oficialitat de la llengua, amb una normalització progres-

siva. Els ciutadans de Catalunya van adquirint un coneixement formal de les dues llengües i així la majoria dels monolingües castellanoparlants esdevenen bilingües o estan en disposició d'emprar les dues llengües, malgrat que l'ús social no fa molts progressos, fet agreujat per la recent presència massiva de nous immigrants.

En aquest marc històric i sociolingüístic la interferència estava servida. L'estudiaré aquí des de diverses perspectives: segons el grau d'implantació, el camp semàntic, el nivell generacional, l'àrea geogràfica, la cronologia i la relació amb la llengua estàndard.

2. Interferència segons el grau d'implantació

Una interferència és el resultat d'un procés d'introducció d'un element de la llengua A en la llengua B. Com bé ha explicat Weinreich (1968: 2.14), aquest procés comença en la parla, generalment entre parlants bilingües, com a reflex d'experiències personals; és «com l'arena que s'emporta un rierol». La segona fase és d'implantació de la interferència; aquesta ja és habitual, s'ha convertit en peça del sistema i forma part de la competència dels monolingües; és, diu Weinreich, «com l'arena que es diposita al fons del llac». De totes maneres, aquestes fases es veuen alterades per contingències polítiques, que afavoreixen o frenen les dites interferències.

En el primer cas, l'ús de *sin embargo* entre alguns parlants seria un exemple d'interferència en la parla o, en el pla sintàctic, l'ús de *doncs* no amb valor consecutiu, d'acord amb el seu ús tradicional («Plou, *doncs* no aniré a escola») sinó amb valor causal («No aniré a escola *doncs plou»), que només he observat entre bilingües, com a conseqüència del doble valor sintàctic del cast. *pues*. També en textos literaris i administratius, sobretot a partir del s. XVII, apareixen castellanismes esporàdics, de parla, limitats a l'ús escrit; així en la producció catalana del Rosselló, posterior a aquell segle, apareixen *prisa*, *sosiego*, *desditxas*, etc., sens dubte préstecs de parla, com ho demostra la seua falta de continuïtat en el registre parlat del dialecte actual on, en canvi, sí que circulen castellanismes com *menos*, *embustero*, etc. (vegeu § 5d); igualment, diccionaris que parteixen de fonts castellanès, com el de Figuera (1840), insereixen castellanismes llibrescos com *aun*, *labransa*, *manirroto*, *palabrero*, etc., absents de la parla col·loquial.

En la segona fase, quan n'hi ha, la interferència en la llengua se sent com a element normal del repertori d'un parlant. Per ex., *burro* (cat. *ase*), emprat per bilingües i monolingües. La clau per a deduir aquest grau profund d'implantació és determinada per:

ISBN 84-810-6800-0

Tal com reflecteix el títol, aquest llibre s'ocupa de diversos aspectes de la relació del català amb les llengües veïnes (castellà, aragonès, occità), siga per contacte, siga per contrast. Les seues pàgines il·lustren, entre altres aspectes, la interferència amb el castellà a través d'estudis sobre l'adopció i/o adaptació del fonema /x/ en els dialectes catalans (tipus *navaca*, *navaixa*, *navaja*), subratllen la importància de la presència aragonesa en l'àmbit valencià enfront de les imaginàries traces mossaràbigues (tema que s'il·lustra amb *gemecar*) i demostren la densitat dels occitanismes del rossellonès, entrats de bona hora i dels quals, encara, s'elaboren criteris per a identificar-los. D'altra banda, el contrast entre català i asturià, i català i galleg permet visualitzar les concomitàncies i discordances entre aquests sistemes lingüístics comparats. Aquesta obra és un complement imprescindible de les monografies que Joan Veny ha dedicat a la història de la llengua catalana i, en concret, a la dels seus dialectes.

30
BIBLIOTECA
LINGÜÍSTICA CATALANA